

AYNURƏ PAŞAYEVA
SABİS Beynəlxalq məktəbi
Binə qəsəbəsi Zığ şosesi 22 -ci klometr
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, aynure8@mail.ru

AZƏRBAYCAN VƏ TÜRKİYƏ MƏTBUATININ ELMİ ARAŞDIRMALARINDA 1988-1994-CÜ İLLƏR ERMƏNİLƏRİN AZƏRBAYCANLILARA QARŞI TÖRƏTDİYİ SOYQIRIMLAR: PROBLEMLƏR VƏ ANALİZLƏR (1988-2000)

Xülasə

1988-ci ildən bəri baş verən gərgin siyasi olaylarla bərabər bədnam erməni araşdırmaçıları qədim Qarabağ, Naxçıvan və İrəvanın Ermənistan torpağı olması ilə bağlı yalançı iddialar irəli sürdülər. 1988-ci ildən başlayaraq azərbaycanlı araşdırmaçılar həmin yalan yazılara qarşı müxtəlif akademik dərgilərdə məqalələr çap etdirdilər. Azərbaycanın akademik jurnallarına nisbətən Türkiyə akademik dərgilərində bu mövzulu məqalələrin sayı 1988-2000-ci illərdə az idi. Bu da hələ iki ölkə arasında elmi-mədəni əlaqələrin yeni formalaşma mərhələsinə qədəm qoyması ilə bağlı idi. Azərbaycan və Türkiyə mətbuatının elmi araşdırmalarında 1988-1994-cü illər ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdiyi soyqırımlarla bağlı çoxsaylı analizlər olsa da, ayrıca tədqiqat mövcud deyil. Bu da tədqiqat işinin yeniliyini bir daha göstərir. Müasir dövrdə hələ də ermənilərin heç bir əsasa söykənməyən torpaq iddiası kompaniyaları davam etməsi mövzunun aktuallığını və əhəmiyyətini bir daha şərtləndirir.

Araşdırmada əsas məqsəd 1988-2000-ci illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR-dən zorla deportasiyası, soyqırım faktlarını və həmin dövrdə dillettant yazılara qarşı azərbaycanlı və türkiyəli araşdırmaçıların analizlərini təhlil etməkdir.

Açar sözlər: Azərbaycan, Türkiyə, Qarabağ, soyqırım, mətbuat

Soyqırım faktlarını və həmin dövrdə dillettant yazılara qarşı azərbaycanlı və türkiyəli araşdırmaçıların analizləri

Azərbaycanlılar əleyhinə yalançı torpaq iddiası ilə çıxış edən ermənilər aşkarlıq və demokratiyanın yaratdığı şəraitdən maksimum istifadə edərək 1980-ci illərdə daha intensiv informasiya müharibəsinə əl atdılar. Bunun üçün ən böyük bəhanə 1988-ci il 27-28 fevral tarixində Dağlıq Qarabağda və Ermənistanda azərbaycanlılara qarşı edilən zorakılıqlara etiraz əlaməti olaraq keçirilən mitinqdən sonra erməni ekstremistlərinin bilavasitə iştirakı ilə Sumqayıtda kütləvi iğtişaşlar törədilməsi oldu. 1980-ci illərdən başlayaraq bir çox azərbaycanlı ziyalıları mətbuatda çıxış edən ermənilərin əsassız və yalançı torpaq iddialarına cavablar yazmışdılar. 80-90-cı illərdə yalan böhtan dolu yazılara, eləcə də şəxsi ambisiyalar naminə vətəni düşünməyən vəzifəpərəst məmurlara qarşı mübarizə aparan Ziya Bünyadov, Nailə Vəlixanlı, Elçin Mehraliyev, Qiyasəddin Qeybullayev, Səid Sadıqov, İsmayıl Şıxlı, İsmayıl Musayev və başqaları böhtançı erməni yazılarına tutarlı cavab yazmışdır.

Hətta 1988-1989-cu illərdə azərbaycanlı ziyalılar yuxarılara dəfələrlə müraciətlər etsə də, erməni ziyalıları müxtəlif əsassız dəlillərlə Qarabağın və Naxçıvanın qədim erməni torpağı olması barədə çirkin iftiralardan əl çəkmirdilər (1, s. 3-4).

Akademik Ziya Bünyadovun “Nəyə görə Sumqayıt?” adlı məqaləsindən aydın göründüyü kimi, daşnaklar bu dəfə Sumqayıtı öz çirkin əməlləri üçün ona görə seçmişdilər ki, onlar “erməni kəllələri”nin müasir fotoqrafiyasını düzəltməklə ermənilərin yenidən növbəti genosidə məruz qaldığını bütün dünyaya car çəkib bildirmək idi (2, s.115).

Akademik Z.Bünyadov ABŞ-ın Pensilvaniya Universitetinin erməni araşdırmaçısı Robert Xevsenanın Alban kilsəsinin qədim erməni xristian kilsəsi olması ilə bağlı 1982-ci ildə dərc

olunmuş məqaləsindəki VII-VIII əsrlərdə Musa Kalankatlının yazıları və müxtəlif tarixi faktlar əsasında ermənipərəst yazılar inkar edir (3, s.113).

1990-cı il oktyabr ayında 131 nəfər imzası ilə “Nyu-York Tayms” qəzetində “Sovet İttifaqında ermənilər əleyhinə talanlarla əlaqədar olaraq dünya ictimaiyyətinə açıq məktub erməni qaniçənlərinə bəraət qazandırır, Naxçıvan erməni torpağı olmasını iddia edirlər.

Mirvari Cəfərov öz tədqiqatında göstərir ki, Ağdamın “Lenin yolu” qəzeti xalqlar dostluğundan bəhs edən yazılar verəndə Xankəndində çıxan “Sovetskiy Karabax” qəzeti Arstax Erməni torpağıdır deyərək azərbaycanlılar əleyhinə kompaniyalar apardılar (4, s.140).

Bir çox tədqiqatçılar Ağdamın süqutunun səbəbini də ölkədəki dərəbəylik və hərc-mərclikdə görürdü. O, Silva Kaputikyan, A. Aqanbekyana, Zori Balayan, Yelena Banerə Alixanyana açıq məktublar yazmışdılar.

Türkiyə araşdırmaçı Gürgür Nuri 20 Yanvar faciəsinin dünya mətbuatında geniş işıqlandırılmamasından tədqiqatçı şikayətlənir, əksinə Fransa mətbuatı azərbaycanlıların müstəqillik uğrunda mübarizəsini panturkizm kimi qiymətləndirməsini tənqid edir (5, s.3).

Nailə Vəlixanova məqaləsində Zori Balayanın Amerika ermənilərinin marağından çıxış edərək əleyhimizə yazıları tənqid olunur. Türklər ermənilərə soyqırım törədib Türkiyə Ermənistanını silmək istəyirdi. Bu barədə erməniləri doğru düşünməyə çağırır, müxtəlif tarixi faktlarla Z.Balayanın yalanlarını üzə çıxarır. (6, s.119). Hətta X. Xəlilov Koçaryanın 1921-ci ildə Qarabağın əhalisinin 94,4 % erməni olması faktını tarixi faktlarla təkzib edir (7, s.44).

Dursun Yıldırım öz məktubunda Avropada islahatçı kimi tanınan Qorbaçovun çirkin siyasətini ifşa edir. Avropa söz haqlarını toplayaraq azərbaycanlıların acısını soyuda bilən ermənilərin qarşısını kəsə bilməsini deyir (7, s.13).

Bəzi məqalələrdə Daşnak partiyasının azərbaycanlılara qarşı kompaniya aparması göstərilir (8).

Mahmud İsmayılov öz məqaləsində Bu məqalə 1988-ci il 18 avqust “Kommunist” qəzetində V.Ulubabyanın “Dağlıq Qarabağ tarixinin səhifələri” adlı məqaləsində müəllifin Ermənistan adlı məqaləsində müəllifin Ermənistan adlı dövlətin Səfəvilər dövründə olmasını inkar edir. Alban kilsəsini erməniləşdirmə siyasətinə, S.T. Yeremyan və A.Q. Sukiasyanın dilletant yanaşmalarına qarşı çıxış edir. Azərbaycan ərazisinin bölgü termini olan “məlik” erməniləşdirməsini ifşa edir. U.Ulubabyanın Arsaxı Klikiya ərazisində erməni dövləti olması iddiasını inkar edir, Pənahəli xan və İbrahim xanı təhqir etməklə tarixi təhrif edir. Müəllif bu cür millətlər arasında təfriqə salan məqalənin MK mətbu orqanında 1989-cu ildə çap olunması onu təəccübləndirmir (9, s.31).

Xocalının geniş sənaye şəhərinə çevrilməsi Azərbaycanda o zaman ictimai-siyasi böhranın, daxili laqeydlik soyqırımın törədilmə səbəbi kimi göstərir (10, s.135).

Dağlıq Qarabağ problemi və 1988-ci ildə azərbaycanlıların Ermənistan SSR-dən zorla deportasiyası

Erməni və azərbaycanlılar arasında münqişəni Sumqayıt hadisələri adlı bəhanə ilə başladı. Bu haqda akademik araşdırmalarda müxtəlif səpkili tədqiqatlar mövcuddur. Sənən Həsənov SSR zəiflədikdən sonra Qorbaçovun ermənilərə 1987-ci ildən dəstəyi, “Krunq” (Durna) erməni təşkilatının Dağlıq Qarabağ münqişəsində erməniləri ayağa qaldıran Sumqayıt hadisələri haqqında yazır: “Azərbaycan dilini kamil bilən, yaxşı silahlanmış, pul-para və narkotik maddələrlə təchiz edilmiş həmin gənclər şəhərdə əvvəlcə özləri quldurluq əməlləri törətmiş, sonra isə şəhərin cavanlarını narkotik maddələrlə kefləndirib ermənilər yaşayan məhəllələrdə milli toqquşmalar törətmişdilər” (11, s.174).

Şükrü Gürel öz məqaləsində müəllif Dağlıq Qarabağ probleminin meydana gəlməsini SSR-nin dağılıdıqdan sonra müstəqil dövlətlərin hələ öz taleyini həll edə bilməməsi, rus təsirinin qaldığını bildirmişdi. Tədqiqatçının araşdırmada Azərbaycanın fars hakimiyyəti altında qaldığını, türkləşməyin hələ XI əsrdən gəldiyini qeyd etməsi yalnızdır. Çünki eramızdan əvvəl hələ Azərbaycan torpaqlarında türk tayfaları yaşamışdır.

Ermənilərin 1828-ci ildən sonra Azərbaycana köçürülməsini Sovet siyasəti kimi görməsi doğru qənaətdir. Araşdırmaçının ermənilərin Qarabağda yalançı tamaşalarını, işğalçı siyasətini, soyqırım

törətməsini, zorla insanları tarixi torpaqlarından çıxarılmasını təsdiq edir. Qarabağı işğalının səbəbini digər tərəfdən o zaman Azərbaycan olan hakimiyyət uğrunda çəkişmələrdə görürdü. Ermənilərin Naxçıvan üzərindən Türkiyə torpaqlarına işğalçı siyasəti olduğunu qeyd edir. Xocalı soyqırımının adını çəkmir. Şükrü S. Gürelin araşdırmasından da məlum olur ki, müəllif hələ elmi tədqiqatlarında səthilik var (12, 183).

Cavid Abdullayev “Uluslararası Hukuk Çərçevesində Hazarın Statüsü və doğəl Kaynaklarının işlətilməsi Sorunu” məqələsində Xəzərin hüququ statusuna nəzər salarkən tədqiqatçı İrən Ermənistanə Dağlıq Qarabağ məsələsində yardım etməsi, digər tərəfdən Türkiyənin nüfuzunu əngəlləmək üçün çalışdığını qeyd etmişdir: “Özəlliklə Azərbaycanla arasında yaşana biləcəək potensial etnik sorun dolayısıyla İrən Dağlıq Qarabağ savaşında Ermənistanə yardım etdiyi və Azərbaycandakı daxili parçalanma cəhdləri ardıcıl dəstəkləndiyi qeyd olunur” (13, s.287). Xəzərə iqtisadi marağı olan Rusiyanın 1993-cü ildə erməni işğalına son qoyacağı bildirilsə də, hələ ki, bu yalançı vəd olaraq qalmaqdadır.

Akademik Budaq Budaqov Ermənistandan azərbaycanlıların etnik təmizlənməsi prosesini hələ XIX əsrin əvvəllərindən başladığını qeyd edir. Deportasiya olunmuş azərbaycanlıların xatirələrini toplayıb, soyqırım həqiqətlərini beynəlxalq konfransda təbliğ edəcəək Mərkəzin yaradılmasının vacibliyini vurğulayır. Sonralar “Dərələyəz”, “Vedibasər” kimi bu istiqamətdə qəzetlər yaranmış (14, s.15).

Tədqiqatçı Rafiq Qurbanov ermənilərin uydurma qədim dövlət adlandırdığı Arsaxın Qafqaz Albaniyasının tərkibində olduğunu, Qarabağdakı ermənilərin erməniləşmiş albanların türkmənşəli saklar olduğunu qeyd edir. Qarabağın 1805-ci ildə Rusiya ərazisinə daxil olana qədər ermənilərin yaşamadığını iddia edir. Qarabağ xalq deputatı Z.Balayan “Ocaq”, “Yol” kitabı ilə cavan erməniləri ayağa qaldırır, katalikos I Vazgenin “yabancı Arstax uğrunda mübarizəsi, anarxist Arstax milli şurası yaradan yüksək mükafatlar aldılar. Tədqiqatçı Qarabağla bağlı verilən vədlərin inandırıcı olmadığını bütün xalq erməniyə qarşı mübariz olmalıdır (15, s.146).

1988-2000-ci illər Azərbaycan və Türkiyə mətbuatının elmi araşdırmalarında 1988-1994-cü illər ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdiyi soyqırımları araşdırdıqda aşağıdakı elmi nəticələrə gəlmək olur:

1. Müstəqil Türkiyənin gündəlik mətbuatı 1988-1994-cü illər soyqırım hadisələrini işıqlandırmaqda dünya mediasında böyük fəallıq göstərsə də, akademik dərgilərdə soyqırım faktlarının analizi geniş yer almamışdır.

Bu da iki ölkə arasındakı elmi əlaqələrin hələ formalaşma mərhələsində olduğundan irəli gəlirdi.

3. Türkiyə mətbuatından fərqli olaraq Azərbaycan mətbuatındakı informasiyaları strukturunda ən çox nəzərə çarpan hedlaynlar bəzən rast gəlinmir, bəzən də xəbərin qısa xronikasını əks etdirə bilmir.

4. Türkiyə akademik jurnalları (1988-2000) erməni soyqırımı və deportasiyası məsələsinə nəzər yetirən zaman Qarabağ məsələsində hadisənin yeni olması ilə əlaqədar araşdırmaçı mövqeyindən yanaşmağa hələ cəhd göstərmirdi. Bunu akademik dərgilərdə Qarabağ məsələsi ilə bağlı məqalələrin sayının az olması bir daha göstərir.

5. Digər tərəfdən Türkiyə və Azərbaycan ədəbi-mədəni əlaqələri yeni inkişaf yoluna qədəm qoyduğundan azərbaycanlı alimlərin Türkiyə akademik dərgilərində, eləcə də keçirilən beynəlxalq konfranslarda məruzələr yeni istiqamətə düşdüyündən Türkiyə akademik dərgilərində Osmanlıda erməni soyqırımı, 1918-ci il mart soyqırımına nəzər yetirilsə də, Qarabağ soyqırımı ilə bağlı elmi fikir formalaşmamışdı.

Ədəbiyyat:

1. Dağlıq Qarabağda yaranmış gərgin vəziyyətlə əlaqədar Azərbaycan ziyalıların həmrəylik toplanışının müraciəti// Xəbərlər. Tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası, 1989, №4, s.3-4.
2. Бунятов Зия. Почему Сумгаит? //Azərb. SSR. EA Xəbərləri, tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası, 1989, №2, s.115-121.

3. Бунятов Зия. Еще один, Заморский подневала или «Разыскания Роберта Хевсена»// Azərbaycan SSR EA-nın Xəbərləri. 1988, №2, s.113-115.
4. Cəfərov Mirvari. Azərbaycanlı yazıçıların ermənilərin əsassız torpaq iddialarına qarşı mübarizəsi məsələsinə dair (80-ci illərin sonu-90-cı illər) // Tarix və onun problemləri. 2000, №3-4, s.137-141
5. Gürgür Nuri. Azərbaycan katliamı// Türk yurdu, 1990, 10 (30(376)), s.3-5.
6. Vəlixanova Nailə. Зорию Балаяну – размышления по поводу книги «Дорога»// Azərbaycan SSR EA-nın Xəbərləri. 1989, №3, s.118-121.
7. Yıldırım Dursun. Azərbaycan Katliamı dolayısıyla M.Gorbaçov'a açıq məktuplar //Türk yurdu. 1990, 10 (30(376)), s.12-14.
8. Исторические документы// Azərbaycan SSR EA-nın Xəbərləri. 1989, №4, s.35.
9. İsmayılov Mahmud. Qarabağ tarixinin saxtalaşdırmaqda davam edirlər // Azərbaycan SSR EA-nın Xəbərləri. 1989, №4, s.29-34.
10. Məmmədov Əli. Xocalı soyqırımı. Tarix və onun problemləri. 1999, №3-4, s.134-143.
11. Həsənov Sənan. 1988-ci ildə Ermənistan ərzisindən azərbaycanlıların deportasiyası // Tarix və onun problemləri. 1999, №2, s.172-176.
12. Şükrü S. Gürel. Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not. Ankara Üniversitesi SPF dergisi. Yıl: 1992 Cilt: 47 Sayı: 1, s. 181-185.
13. Abdullayev Cavid. Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazarın Statüsü ve doğal Kaynaklarının İşletilmesi Sorunu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt: 48 Sayı: 1 Yayın Tarihi: 1999, s. 255-287.
14. Budaqov Budaq. Azərbaycanlıların Ermənistandan deportasiyası tarixinin tədqiqi sahəsində təxirəsalınmaz vəzifəmiz// Tarix və onun problemləri. 1998, №1, s.13-17.
15. Qurbanov Rafiq. Dağlıq Qarabağ problemi və onun milli etnik münaqişələrin kəskinləşməsində təsiri //Tarix və onun problemləri. 2000, №1, s.145-150.

А. Пашаева

Геноциды армян против азербайджанцев за 1988-1994 годы в научных публикациях азербайджанской и турецкой прессы: проблемы и анализы (1988-2000)

Резюме

После митинга, проводимого в знак протеста против совершенного над азербайджанцами насилия в Армении и НКАО, в Сумгаите прошли массовые беспорядки непосредственно с участием армянских экстремистов. Были убиты 26 армян и 6 азербайджанцев. Следствием установлено, что одним из организаторов беспорядков был армянин Эдуард Григорян, зверски убивший 5 армян в 28 февраля 1988.

После беспорядков, происходивших в Сумгаите, часть армян покинувших город прибыли в Ханкенди.

С 1988 года наряду с возрастанием напряжения в политической сфере республики армянские исследователи начали выступать с ложными претензиями. Зия Буньядов, Наила Велиханлы, Эльчин Мехралиев, Гиясаддин Гейбуллаев, Саид Садыгов, Исмаил Шихли и Исмаил Мусаев написали против лжи. В мировой прессе прозвучала информация о том, что якобы Карабах, Нахичевань, Иреван являются территориями Армении. С того же времени азербайджанские ученые опубликовали статьи в разных академических изданиях, в которых опровергали эти информации. В академических журналах Турции (1988-2000) количество таких статей было меньше, чем в азербайджанских публикациях. Это было связано с тем, что научно-культурное сотрудничество между нашими странами только сформировывалось. О резне совершенных армянами против азербайджанцев за 1988-2000 годы в азербайджанской и турецкой прессе хотя и было много публикаций, но отдельных исследований не было.

Этот факт доказывает новизну данного исследования. Необоснованные территориальные претензии армян актуальные и на современном этапе. Все эти факты обуславливают актуальность данной темы.

Целью исследования является изучение фактов депортации азербайджанцев из Армении в 1988-2000 годах, разоблачение геноцида совершенного против нашего народа, а также анализ и разоблачение азербайджанскими и турецкими авторами дилетантских статей посвященных данным темам.

Ключевые слова: Азербайджан, Турция, Карабах, геноцид, , пресс.

A. Pashayeva

Genocide committed by Armenians against the Azerbaijanis in 1988-1994 in scientific researches of the Azerbaijani and Turkish media: problems and analyzes (1988-2000)

Summary

In 1988, after the rally, carried out in protest against the violence towards Azerbaijanis in Armenia and Nagorno-Karabakh, riots took place in Sumgait with participation of the Armenian extremists. 26 Armenians and 6 Azerbaijanis were killed. The investigation has established that one of the organizers of the riots was an Armenian Eduard Grigorian who brutally killed 5 Armenians. After the riots that occurred in Sumgait, some Armenians had left the city for Khankendi. Since 1988 in addition to the tense political events that have taken place, prominent Armenian researchers have put forward false allegations. Lie information by armenians about Karabakh, Nakhchivan and Iravan which was belong to Armenian territory was spread throughout the world. Ziya Bunyadov, Naila Velikhanli, Elchin Mehraliyev, Giyasaddin Geybullayev, Said Sadigov, Ismayil Shikhli and Ismayil Musayev wrote against the lie.

Since 1988, Azerbaijani researchers have published articles in various academic journals against these false stories. Compared with academic journals in Azerbaijan, there were few articles in Turkish academic journals (1988-2000). It was also due to the fact that the scientific and cultural relations between the two countries had entered the new stage of formation. Although there are numerous studies on the genocide committed by Armenians in Azerbaijan in 1988-1994 in the scientific researches of the Azerbaijan and Turkey press, there is no separate research. This once again shows the resumption of the research work. In the modern era, the claims of the Armenians to lying land continue. This also reinforces the relevance and importance of the topic once again.

The main purpose of the study was to analyze the analysis of Azerbaijani and Turkey researchers against the forced deportation of Azerbaijanis from the Armenian SSR in 1988-2000, genocide facts and diletal writings in that period.

Key words: Azerbaijan, Turkey, genocide, Karabakh, press.

QEYD: Bu iş Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun maliyyə yardımını ilə yerinə yetirilmişdir – **Qrant № EIF/GAM-4-BGM-GİN-2017-3(29)-19/15/5.**

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 04.02.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 06.04.2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Lalə Həsənova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.